

**ODIL YOQUBOVNING “BILLUR QANDILLAR” QISSASIDA MILLIY
QADRIYATLAR TALQINI**

Anvar Allambergenov,

*O‘zR FA O‘zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti katta ilmiy xodimi,*

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

anvarallambergenov11@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Odil Yoqubovning “Billur qandillar” qissasida berilgan milliy qadriyatlar talqinlari tahlilga tortilgan. Milliy qadriyat tushunchasiga qisqacha ta’rif beriladi. Yozuvchining milliy qadriyatlarni talqin qilishdagi yondashuvi, o‘ziga xosligi va milliylikni berishdagi eng mayda detallargacha bo‘lgan e’tibori haqida to‘xtalinadi.

Kalit so‘zlar: millat, xalq, milliy qadriyatlar, milliylik, o‘ziga xoslik, tushuncha, tahlil, talqin, tasvir, mahorat, uslub, detal, obraz.

Annotation: This article analyzes the interpretations of national values given in Odil Yakubov's short story "Crystal Chandeliers". The concept of national value is briefly defined. The writer's approach to the interpretation of national values, originality and attention to the smallest details in giving nationality will be discussed.

Key words: nation, people, national values, nationality, identity, concept, analysis, interpretation, image, skill, style, detail, image.

Аннотация: В статье анализируются трактовки национальных ценностей, данные в рассказе Одила Якубова «Хрустальные люстры». Кратко определено понятие национальной ценности. Речь пойдет о подходе писателя к трактовке национальных ценностей, оригинальности и вниманию к мельчайшим деталям в передаче национальности.

Ключевые слова: нация, народ, национальные ценности, национальность, идентичность, концепция, анализ, интерпретация, образ, мастерство, стиль, деталь, образ.

Biron bir xalq yoki millatga yoxud biron bir jo‘g‘rofiy hududga xos qadriyatlarni yoinki, qadriyat elementlarini o‘sha xalq ichida yashovchi o‘sha millat vakili kabi hech bir odam tasvirlab, tavsiflab bera olmaydi. Ijod namunalarini yaratishda ham bu tushuncha e’tibordan soqit qilinmaydi. Ma’lum bir millat, xalq yoki hududga tegishli urf-odat va marosimlarni: “o‘zimga tegishli”, deb hisoblaydigan ijodkor milliy qadriyatlarning eng mayda tafsilotlari va nuqtalarigacha topib o‘quvchiga yetkaza oladi. Xalq orasidan chiqqan iste’dodlar milliy qadriyatlarni kichik bir detal orqali ko‘rsatib berishi mumkin. Lekin o‘sha detalni topish, uni obrazli turda talqin qilish jo‘n ish emas. Buning murakkabligi bir necha omillarga bog‘liq. Birinchi omil, ko‘p gapirib, yozib yoki ko‘p narsalarni qamrab olib tasvirda chalg‘imay detalga ishlov berish. Ikkinchi omil, kichik ko‘lamdagi detalga ijodkor uslubi, mahorati hamda badiiy tasvir vositalari orqali ta’sir ko‘rsatish yo‘llarini izlash kerak.

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

Odatga aylangan marosim yoki manzara, quloq qondi iboralar qaysidir ijodkorga begona, diqqati oshib kuzatishi orqali jarayonning ichidagi odamga nisbatan uning ilg‘ashi, tabiiy hodisalarni anglashi oson kechadi. Lekin mahalliy yozuvchidagidek milliy qadriyatlar uning qon-qoniga singmagan, turmush tarziga aylanmagan bo‘ladi. Muhit ichida tug‘ilgan, voyaga yetgan iste’dod egalarigina o‘sha xalqqa mansub koloritning eng nozik ilg‘amlarini anglay oladi. Bu hozirgi kun uchun xos bo‘lgan tushunchalardir. Bu borada iqtidorli yozuvchiga to‘siq yoki mone’lik qiladigan o‘rinlar yo‘q.

Odil Yoqubovning “Billur qandillar” qissasi 1975-yilda yozilgan. Asar yozilgan vaqtga e’tibor qaratadigan bo‘lsak mustabid tuzum paytida milliylikni baralla gapirish, yozish, targ‘ib qilish mushkul ish edi. Muallif mahorat bilan obrazlarning xatti-harakatlari orqali sharqona, o‘zbekona milliy qadriyatlarni qissa davomida har xil ko‘rinishlarda talqin qilgan. Azal-azaldan ota-bobolarimiz urfiga ko‘ra safarga otlangan odamga kerakli narsalar bilan bir qatorda non ham qo‘shib berilgan. Sababi yo‘lga otlangan odamga non yo‘ldosh bo‘lishi, borgan joyiga non, tuz ko‘tarib borishi kerakligi irim qilingan. Qissadagi bosh obraz Hikmatillo otasining ma’rakalaridan so‘ng yana harbiy xizmatga qaytib borish uchun otlanar ekan uning qarshiligiga qaramasdan onasi: “Qaytib borganingda yor-birodarlaring qo‘lingga qaraydi. Uyalmay ikki qo‘lingni burningga tiqib kirib borasanmi, bolam?”¹ – deb qo‘yarda-qo‘ymay u-bu narsalar berib yuboradi. Bu odat chiroyli ko‘rinishda bugungi kunda ham davom etmoqda. Uzoq masofadan keluvchi odam yoki olis joyga boruvchilar o‘zi bilan bozorlik, mozbosdi deb ataluvchi non, qand-qurs, meva-cheva va shunga o‘xshash narsalarni olib borishi an’ana tusiga kirgan. Qissadagi dastlabki milliy qadriyatlarning bir ko‘rinishi sifatida aynan shu o‘rin berilgan. Yozuvchi mustaqillikkacha bo‘lgan davrdagi butun ijodi davomida mafkuraviy tuzum bilan hisoblashgani aniq. Shuning uchun qissada milliy qadriyatlarining yorqin ko‘rinishlari boshdan oyoq berilgan deya olmaymiz. Shunday bo‘lsa ham muallif mahorati tufayli nafaqat o‘zbekona milliy qadriyatlar balki, sharqona, musulmonlarga xos bo‘lgan qadriyatlarni ham qissaga singdirib yuborgan. Bu esa Hikmatillo, Xosiyat aya, Begimqul, Nilufar kabi bosh obrazlarning ismlariga yashiringan ma’nolarda ham ko‘rinadi. Musulmonchilikka bog‘liq bo‘lgan o‘ziga xoslikni ham obrazlarning dialoglaridan foydalanib berib o‘tish holatlari ham uchraydi. Shulardan biri, Hikmatillo harbiyga qaytish uchun Toshkentga kelib u yerdan Novosibirskka borishi kerak edi. Uning ixtiyorida bir, uzog‘i bilan ikki kun vaqt bor. Shu orada talabalikda ijarada turgan uyi Xosiyat ayanikiga boradi. U yerga borishi, kampir bilan so‘rashish

¹ Yoqubov O. Billur qandillar. Adabiyot va san’at nashriyoti. T.: 1975-yil 3-bet

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

holatlari, harakatlarining hamma-hammasida milliy qadriyatlar bilan bog‘liq detallar talaygina.

Hikmatillo va Xosiyat aya so‘rashish jarayonida ayaning farzandlari haqida gap ketadi. Shunda aya: “Qiz bola birovning xasmi, iloyim borgan joyida o‘zidan tinsin”, – degan gapni ishlatadi. Xasm so‘zi lug‘atda – “birovning ixtiyoridagi narsa yoki kishi”² deb izohlangan. Xudosizlik hukm surgan zamonda qisqa ko‘rinishda bo‘lsada bu kabi so‘zlarning berilishi katta gap edi. Shu kabi vaziyatlardan yana birini aynan shu ikki obrazda kuzatishimiz mumkin. Kampirning uyni isitish bilan bog‘liq muammolari bo‘lib uni qisman bitkazib berish Hikmatilloning qo‘lidan keladi. “Hikmatillo ichida yana bir kulimsirab qo‘ydi-da, yengil odimlab ketti. Faqat bir narsa ko‘nglini sal xijil qilib turardi, u ham bo‘lsa ayaning gaz quviri edi!.. Hikmatullo bir-ikki soat vaqtini ayamay, kampir bechoraning og‘irini yengil qilib duosini ola qolsa bo‘lardi!”³ O‘zbek xalqi hamisha savob umidida, duo umidida beminnat holda odamlarning yordamiga shoshgan. Ayniqsa, yordamga muhtoj odam keksa, yoshi katta odam bo‘lsa, qolaversa, ayol kishi bo‘lsa. Har qanday vidjonli, iymon-insof egasi bu kabi holatlarda qo‘ldan kelganicha yordam beradi, agar yordam berish qo‘lidan kelmasa hech bo‘lmaganda muammoli vaziyatning yechimi uchun bir-ikki maslahatlar, takliflar berdi. Hikmatilloning holatini yaxshilab kuzatadigan bo‘lsak bu yerda kampir undan yordam so‘ramadi, shunchaki hol-ahvol so‘rashish asnosida nolimadi, faqatgina zaruratini aytdi. Shu voqeadan keyin Hikmatilloning xayolida ikki kuch bir-biri bilan olishar edi. Biri ayaning og‘irini qo‘ldan kelganicha yengillatish bo‘lsa, yana biri ixtiyoridagi atiga bir kunni changga bulg‘anib, qaro terga botib emas, shahar aylanib, tanish-bilish, yor-birodarlar bilan ko‘rishib ko‘ngil yozish bilan o‘tkazish o‘rtasidagi olishuv edi. Bu olishuv jarayonida Hikmatilloning xayoliga turli fikrlar keladi. “Ha, ishlagan o‘zar, ishlamagan to‘zar, deganlaridek, mehnat qilgan odam xor bo‘lmas ekan... Ayaning quvurini o‘rnatib bera qolsa ham bir joyi kam bo‘lib qolmas edi! Aya ham uning o‘z onasidek beva. Eri urushda halok bo‘lgan mushtipar ayol”.⁴ Xayoldagi olishuv davom etaveradi. Shu kabi o‘ylar bilan band holda shahar ko‘chalarini kezib yurgan Hikmatilloning esiga harbiy xizmatdagi ba‘zi voqealar tushadi. Muallif retrospektiv syujet turidan foydalangan holda milliy qadriyatlar talqinini yanada yorqin misollar bilan ko‘rsatishga urinadi. Milliylikdan, o‘zlikdan, ona vatandan, millatdan faxrlanish his-tuyg‘ularini aynan xayol retrospektivkasi orqali berishga urinadi. Bu urinish muvaffaqiyatli chiqib qissaning bir necha o‘rinlarida qo‘llaniladi. Bu usul orqali qissaning qiziqarliligi yanada

² O‘zbek tilining izohli lug‘ati. O‘zbekiston milliy ensklopediyasi davlat ilmiy nahriyoti 2008-yil 4-jild 388-bet

³ Yoqubov O. Billur qandillar. Adabiyot va san‘at nashriyoti. T.: 1975-yil 3-bet

⁴ Yoqubov O. Billur qandillar. Adabiyot va san‘at nashriyoti. T.: 1975-yil 5-bet

“UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QO‘YISHDA FILOLOGIK TADQIQOTLARNING NAZARIY VA AMALIY AHAMIYATI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya materiallari to‘plami

orttirilgan, qolaversa voqealar davomiyligi ritmi buzilmagan. Bir yil oldin o‘zi yurgan, ko‘p e‘tibor beravermaydigan manzara va ko‘rinishlar vatandan olisda, o‘zga millat vakillarining orasida bo‘lgan sog‘inchini yanada kuchaytiradi. “Ellik yillik to‘y-tantanalarini Hikmatillo o‘z qismida, televizorda tomosha qilgan edi. O‘shanda, kechasi batalon kulubida o‘tirib, soldatlar davrasida Toshkent ko‘chalarini, gul-gul yashnagan Qizil maydoni va maydonni to‘ldirgan qandaydir juda tanish, juda yaqin odamlar oqimini, ayniqsa karnay sadolari ostida o‘ynab borayotgan atlas ko‘ylakli qizlarni ko‘rganida va nihoyat do‘stlarining: “O-o, o‘zbechkalar ja boshqacha bo‘lar ekan-ku!” degan xitoblarini eshitganida, Hikmatilloning qalbi toshqinday jilovsiz bir quvonchga to‘lib, ko‘zlaridan yosh chiqib ketgan edi!”⁵ Milliylikning ba‘zi ko‘rinishlari aks etgan parcha orqali muallif bosh qahramonning sog‘inchini, sevinchini, faxr va iftixor tuyg‘ularining to‘lqinlanishini uning ko‘zlaridan chiqqan yosh orqali ifodalaydi.

Takror bo‘lsa ham ta’kidlash o‘rinli. Muallif “Billur qandillar” qissasini yozgan vaqtlari milliylik, o‘zlik, milliy qadriyatlar masalalarini bemalol tarannum qilishning imkoni yo‘q davrlar edi. Faqatgina iste’dodli ijodkorlarga mahorat bilan asarlarining qat-qatlariga milliylik, o‘zlik va o‘ziga xoslik masalalarini singdirib yuborgan. Odil Yoqubovning asarlarida ham, xususan, “Billur qandillar” qissasida ham milliy qadriyatlarning ana shunday talqinlarini kuzatishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Yoqubov O. Billur qandillar. Adabiyot va san’at nashriyoti. T.: 1975-yil.
2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. O‘zbekiston milliy ensklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti 2008-yil 4-jild.
3. Doniyarova Sh. Istiqloq davri o‘zbek romanlarida milliy ruh va qahramon. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2011.

⁵ Yoqubov O. Billur qandillar. Adabiyot va san’at nashriyoti. T.: 1975-yil 6-bet